

ÂİŞE ET-TEYMÛRİYYE: MİSİR'DA FEMİNİST HAREKETE İLHAM VEREN TÛRK BİR ŞAİR

Esat AYYILDIZ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 12 Kasım 2022, **Kabul Tarihi:** 01 Mart 2023, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2023, **Atf:** Ayyıldız, Esat. "Âişe Et-Teymûriyye: Mısır'da Feminist Harekete İlham Veren Türk Bir Şair". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023): 181-201.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1203231>

Article Information¹

Article Types: Research Article, **Received:** 12 November 2022, **Accepted:** 01 March 2023, **Published:** 31 March 2023, **Cite as:** Ayyıldız, Esat. "Âişa Al-Taymûriyya: A Turkish Poetess Who Inspired The Feminist Movement In Egypt". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/1 (March 2023): 181-201.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1203231>

Öz

Âişe et-Teymûriyye (1256-1320/1840-1902), Mısır'da dünyaya gelen Türk ve Çerkez kökenli bir şair ve nesir yazardır. O, aynı zamanda eski Osmanlı çok kültürlülüğünün Mısır'daki son temsilcilerinden biridir. et-Teymûriyye'nin modern Arap edebiyatındaki önemi ise daha ziyade feminizmle olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Âişe Hanım, Mısırlı kadın şair ve yazarların ilham kaynağı ve feminist hareketin gelişiminde önemli bir öncü olarak değerlendirilmektedir. et-Teymûriyye, gerek Arap edebiyatında gerekse çağdaş Arap dünyasında, feminist hareketin canlanmasına, gelişmesine ve saygınlık kazanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Döneminde feminist fikirlerin gündemde yer bulmasına ve olgunlaşmasına öncülük etmesi, şairi adeta soyut bir fikrin somut bir temsilcisi haline getirmiştir. Bu çalışmada, et-Teymûriyye'nin hayatı ve edebî mahsulleri, feminizm bağlamında, bilimsel şekilde tetkik edilmiştir. Onun feminizme bakışında çocukluk yıllarının büyük bir etkisi görüldüğü için, hayatı hakkında bilgilendirme yapılırken yalnızca onun ilk feminist fikirlerine ilham veren hadiselerle değinilmesiyle yetinilmiştir. Şairliğinin incelenmesinin ardından, kadın haklarına ilişkin bazı fikirlerini beyan ettiği uzun bir manzumesi Türkçeye tercüme edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Modern Arap Edebiyatı, Mısır Edebiyatı, Âişe İsmet et-Teymûriyye, Feminizm, Kadın Hakları.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars, Türkiye, esatayyildiz@hotmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-8067-7780>

‘Ā’isha al-Taymūriyya: A Turkish Poetess Who Inspired the Feminist Movement in Egypt

Extended Abstract

‘Ā’isha al-Taymūriyya (1256-1320/1840-1902) was a poet and prose writer of Turkish origin who was born in Egypt. Her importance in modern Arabic literature stems, first and foremost, from the fact that she was a feminist who is considered the pioneer of Egyptian women poets and writers. She was among the first women writers to write in Arabic in the modern period and was the herald of the first women’s movement in the Arab world. ‘Ā’isha al-Taymūriyya was one of the pioneer poets to call for the equality of men and women. Towards the end of her life, she corresponded with some female intellectuals and inspired the emergence of Egyptian feminism.

Due to the limitations of the article format, this study will only examine the data in al-Taymūriyya’s corpus from a scientific perspective within the context of feminist philosophy. In the first chapter, it will be analyzed how the enlightened family environment that enabled the upbringing of a libertarian-minded woman like al-Taymūriyya in the restrictive atmosphere of the 19th century shaped her character and how the special education she received had an impact on her. Subsequently, al-Taymūriyya’s feminist views and feminist reflections in her literary works will be analyzed. Finally, a poem in al-Taymūriyya’s Arabic dīwān, which draws attention with its feminist elements, will be translated into Turkish and analyzed.

al-Taymūriyya was a poet who composed poetry in three languages: Turkish, Arabic, and Persian. Therefore, in order to properly analyze her literary works, it is necessary to examine her productivity in all its dimensions. When we examine the academic publications on al-Taymūriyya, we observe that her contributions to Turkish literature have been extensively studied by the Turkish academic community, especially in recent years. On the other hand, al-Taymūriyya’s contributions to Arabic literature have unfortunately not been sufficiently analyzed. Similarly, al-Taymūriyya’s Arabic works have been largely neglected by the Arab academic community. Therefore, we have an important duty to scientifically analyze and reintroduce the works of this prolific woman of Turkish origin, who was the cornerstone of the development of feminist ideas in Egypt, to the Arab world.

al-Taymūriyya was born in Cairo in 1256/1840 as a member of the famous Taymūr family, known for its scholars and writers. She was the daughter of an educated and high-ranking state official of Turkish origin, Ismā’il Pasha Taymūr. She was also the older sister of the writer, researcher, and historian Aḥmad Taymūr Pasha (d. 1371/1930), and the aunt of the brothers Maḥmūd Taymūr (d. 1393/1973) and Muḥammad Taymūr (d. 1339/1921), who are considered pioneers of modern Egyptian short story writing. Considering the narratives of al-Taymūriyya’s relatives who recount her childhood and youth, it is clear that the poet’s parents influenced her upbringing as a feminist in two different dimensions. Because ‘Ā’isha’s mother tried to keep her away from intellectual pursuits, which she did not consider women’s work. On the other hand, Ismā’il Pasha, an intellectual, supported his daughter’s education.

‘Ā’isha al-Taymūriyya made significant contributions to the emergence, development, and respectability of the feminist movement both in Arabic literature and in the contemporary Arab world. al-Taymūriyya was praised by contemporary women’s rights advocates such as Warda al-Yāziji. She was even later regarded as the “founding mother of feminist expression” by women writers such as Mayy Ziyāda (d. 1941) and Malak Ḥifnī Nāṣif (d. 1918). Likewise, feminist writers referred to her as “the pioneer of the feminist awakening”. al-Taymūriyya has been honored by modern historians as “the pioneer of the social and literary

renaissance”.

Despite being one of the outspoken feminists of her time, it is not possible to think that al-Taymûriyya was free to express her views. In fact, the only space she had to express herself was in the mainstream media of her country, which was completely dominated by men. In her independently published books, she must have had to pay attention to self-censorship in order to avoid being subjected to the criticism of the people around her and to preserve her reputation. al-Taymûriyya belonged to an age in which men of her social class could consider marriage as a means of acquiring wealth. Therefore, she reflected on the problems that she and her fellow women faced and tried to articulate the marital problems that women of his class suffered from. The hijab, education, and the life of the harem (*khidr* i.e., the isolation of women in their homes from the outside world) were among the important issues she addressed. al-Taymûriyya's literary works encouraged the generation that followed her and inspired many young women.

Keywords: Arabic Language and Literature, Modern Arabic Literature, Egyptian Literature, 'Âisha 'İşmat al-Taymûriyya, Feminism, Women's Rights.

Giriş

ÂiŖe İsmet et-Teymûriyye (1256-1320/1840-1902), Mısır'da dünyaya gelen Türk kökenli bir Ŗair ve nesir yazarıdır.¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'daki bakiyelerinden olan ÂiŖe Hanım'ın Modern Arap edebiyatındaki önemi, her Ŗeyden önce Mısırlı kadın Ŗair ve yazarların öncüsü kabul edilen bir feminist olmasından kaynaklanmaktadır. Modern dönemde Arapça ürün veren ilk kadın yazarlar arasında ismi geçen et-Teymûriyye'yi, Arap âlemindeki ilk kadın hareketinin müjdecisi olarak değerlendirmemiz mümkündür. ÂiŖe Hanım aristokrat bir ailede dünyaya gelmiŖtir. Babası, bugün diŖiŖleri bakanlığına denk düşecek bir görevi bulunan bürokrat İsmail PaŖa Teymûr'dur (öl. 1289/1872). Keza edip, araŖtırmacı ve tarihi olan Ahmed Teymûr PaŖa'nın (öl. 1371/1930) ablası olan ÂiŖe Hanım, aynı zamanda da modern Mısır kısa hikâyeciliğinin öncülerinden kabul edilen Mahmud Teymûr (öl. 1393/1973) ve Muhammed Teymûr (öl. 1339/1921) kardeŖlerin halasıdır.² et-Teymûriyye, tutkulu bir edebiyat aŖıęı olacağını erken yaŖlarında belli etmiŖ, babasının kütüphanesindeki eserlerden istifade etmeye baŖlamıŖtır. Dönemin hassasiyetleri dolayısıyla harem içerisinde ilim tahsili yapmıŖ, babasının himayesinde tertiplenen toplantılara kimi zaman dinleyici olarak katılma fırsatı elde etmiŖtir. ÂiŖe et-Teymûriyye, kadın-erkek eŖitlięinin sağlanması için ilk aęırđı yapan Ŗairlerden biridir. Ömrünün sonlarına doğru bazı kadın entelektüellerle mektuplaŖmıŖ ve Mısır feminizminin ortaya ıkıŖı için ilham kaynağı olmuŖtur.³

¹ ÂiŖe et-Teymûriyye'nin tam ismi, ÂiŖe İsmet bt. İsmâil PaŖa Teymûr ibn Muhammed KâŖif Teymûr Ŗeklindedir. Ahmed Teymûr, *Târîhu 'l-usrati 'l-Teymûriyye* (Windsor: Hindâvî, 2019), 14-16; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 3/240.

² Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı* (Konya: izgi Kitabevi Yayınları, 2015), 29-30; Bedrettin Aytaç, “Muhammed Teymur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/580.

³ Mârûn 'Abbûd, *Ruvvâdu 'n-naĖdati 'l-ĖadiŖe* (Kahire: Hindâvî, 2015), 136-137; Arthur

ÂiŖe Hanım, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde Ŗiir söyleyen bir Ŗairdir. Dolayısıyla edebiyatçılığının layıkıyla tetkik edilebilmesi için, üretkenliğinin bütün boyutlarıyla incelenmesi icap etmektedir. Öte yandan ÂiŖe Hanım'ın Türk edebiyatındaki varlığı uzunca bir müddet göz ardı edilmiştir. Yekta Saraç'ın "Türk edebiyatının Mısır'da unuttuğu bir Ŗair" olarak nitelendirdiği et-Teymûriyye'yi ele aldığı bilimsel makalesi, ÂiŖe Hanım'ın anavatanında yeniden hatırlanmasına öncülük etmiştir.⁴ Daha sonra Abuzer Kalyon'un Ŗairin Türkçe divanını neŖretmesi ise Türk edebiyatı için önemli bir kazanım olmuştur.⁵ Keza Kalyon'un ÂiŖe Hanım ile ilgili iki müstakil makale daha kaleme aldığı gözlemlenmektedir.⁶ Son olarak NeŖe ErbaŖ'ın konuyla ilgili hazırladığı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.⁷ Dolayısıyla mevcut neŖriyat incelendiğinde, ÂiŖe Hanım'ın Türk edebiyatına sağladığı katkıların, Türk akademi camiası tarafından, özellikle son yıllarda takdire Ŗayan Ŗekilde tetkik edildiğini söylemek mümkündür.

Öte yandan et-Teymûriyye'nin Arap edebiyatına sağladığı katkıların maalesef yeterince incelenmediği gözlemlenmektedir. Öyle ki onun ilk kez 1884 senesinde Kahire'de basıldığı bilinen *Hilyetu't-tirâz* adlı Arapça divanı,⁸ modern bir yaklaşımla Ŗerh ve neŖredilmeyi beklemektedir. 1952 senesinde Ŗairin söz konusu divanı yeniden basılmasına karşın, bu baskının da Ŗerh ve harekelere yer vermediği gözlemlenmektedir.⁹ ÂiŖe Hanım'ın Arap edebiyatındaki üretkenliğinin, Arap akademi camiası tarafından da ne yazık ki büyük ölçüde göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca, Mısır'da feminist fikirlerin gelişmesinde mihenk taşı olan Türk kökenli bu hanımın eserlerinin bilimsel olarak incelenmesinde ve dahi Arap dünyasına yeniden tanıtılmasında bizlere önemli bir görev düşmektedir. İtiraf etmek gerekirse, hem ÂiŖe et-Teymûriyye'nin Arapça divanının Ŗerh ve harekelerden yoksun oluşu hem de Ŗairin anlaşılması güç ifadeler-

Goldschmidt Jr., *Biographical Dictionary of Modern Egypt* (Colorado-Londra: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000), 211-212.

⁴ bk. Mehmet Ali Yekta Saraç, "Türk Edebiyatının Mısır'da Unuttuğu Bir Ŗair: ÂiŖe İsmet Teymur", *İlmi AraŖtırmalar Dergisi* 1 (1995), 131-140.

⁵ bk. Abuzer Kalyon, *Divan Ŗiirinin Nil'deki Sesi AyŖe Teymûri Divânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 1-191.

⁶ bk. Abuzer Kalyon, "Üç Dilli Ŗair AyŖe Teymûri'den Üç Dilli Gazel", *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/8 (2015), 1425-1436; bk. Abuzer Kalyon, "Mısırlı Divan Ŗairi AyŖe Teymûri'yi Ŗiirden UzaklaŖtıran Ölüm: Kızı Tevhide'nin Hayata Vedası", *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 5/31 (2018), 4636-4648.

⁷ NeŖe ErbaŖ, *ÂiŖe Teymur'un Modern Ŗiirdeki Yeri* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-89.

⁸ Marilyn Booth, "al-Taymûriyya, 'Â'isha 'İŖmat (1840-1902)", *Encyclopedia of Arabic Literature*, ed. J. S. Meisami - Paul Starkey (Londra-New York: Routledge, 1998), 2/763.

⁹ bk. 'Â'İŖe et-Teymûriyye, *Hilyetu't-tirâz: Divânı 'Â'İŖe et-Teymûriyye*, haz. Kadriye Hüseyin vd. (Kahire: Ma'tba'atu Dâri'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1952), 1-286.

den oluşan ağdalı dili, araştırmacıların bu konudan geri durmalarına sebebiyet vermiş olmalıdır. Ne var ki ileride özverili bir çalışmayla et-Teymûriyye'nin Arapça divanının Türkçeye çevrilmesinin veya en azından doktora tezi boyutunda kapsamlı bir çalışmada tetkik edilmesinin, alana çok büyük bir katkı sağlayacağını ve çağdaş Arap edebiyatının gelişiminde Türklerin üstlendiği vazifenin boyutlarını daha iyi gözler önüne sereceğini belirtmek gerekir.

Bu çalışmada, makale formatının hacimsel sınırlamaları nedeniyle, yalnızca et-Teymûriyye'nin külliyatındaki verilerin feminist felsefe ışığında, bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesiyle iktifa edilecektir. Bu doğrultuda ilk bölümde, 19. yüzyılın kısıtlayıcı atmosferinde, Âişe Hanım gibi özgürlükçü düşünceye sahip bir kadının yetişmesine imkân sağlayan aydın aile ortamının onun karakterini nasıl şekillendirdiği ve aldığı eğitimin onun üzerinde nasıl etkiler bıraktığı tetkik edilecektir. Müteakiben et-Teymûriyye'nin feminist görüşleri irdelenecek, ardından da onun edebiyatçılığındaki feminist yansımalar incelemeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda son olarak, et-Teymûriyye'nin Arapça divanında, ihtiva ettiği feminist unsurlarla dikkat çeken bir kasidesi Türkçeye tercüme edilerek mütalaa edilecektir.

1. Âişe et-Teymûriyye'nin Eğitimi: 19. Yüzyıl Mısır'ında Bir Feminist Yetiştirmek

Âişe et-Teymûriyye'nin yetiştiği muhit ve ailenin, onun düşünce dünyasında büyük bir etki bıraktığı gözlemlenmektedir. Âişe Hanım, 1256/1840 senesinde, Kahire'de, âlim ve yazarlarıyla tanınan meşhur Teymûr ailesinin bir ferdi olarak dünyaya gelmiştir. Tahsilli ve yüksek rütbeli bir devlet görevlisi olan Türk kökenli İsmail Paşa Teymûr'un ve Çerkez kökenli bir cariyenin kızıdır.¹⁰ Âişe Hanım'ın çocukluk ve gençlik yıllarını aktaran yakınlarının söylemleri dikkate alındığında, şairin annesiyle babasının onun bir feminist olarak yetişmesine iki farklı boyutta (veya daha doğru bir tabirle iki zıt kutupta) etki ettikleri tespit edilmektedir. İnsanların dış dünya hakkında edindikleri ilk tecrübeler, genellikle anneleri aracılığıyla olmaktadır. Dolayısıyla öncelikle Âişe Hanım'ın annesiyle ilişkisine bakmak daha doğru olacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla, onun annesiyle yaşadığı bazı anılar, zihninde güzel hatıralar olarak yer etmemiştir. Nitekim *Netâ'icu'l-aḥvâl fi'l-aḳvâl ve'l-ef'âl [Söz ve Eylemlere İlişkin Durumların Sonuçları]* adlı alegorik hikâyesinin otobiyografik önsözünde, kendisinin çocukken kadın işi olarak görülmeyle entelektüel uğraşlardan alıkonulmasına ve annesi tarafından nakış işlemeye zorlanmasına duyduğu öfkeyi yansıtan ifadelerle tesadüf etmek mümkündür. Buna göre Âişe Hanım kendisini entelektüel açıdan besleyebilecek kişilerle vakit geçirmek istemekte; ama annesi onu nakış

¹⁰ Teymûr, *Târîhu'l-usrati'l-Teymûriyye*, 14.

öğrenmeye zorlamaktadır. Annesinin “kadın işi” addedilen uğraşları kızına dayatması ve daha da önemlisi onu entelektüel uğraşlardan alıkoyması, şairin yıllar boyunca içinden atamadığı bir öfkeye dönüşmüş olmalıdır. Bu önsözünde, dikiş-nakış sanatlarını öğrenmeyi reddettiğini, bunun yerine âlimlerin meclislerine iştirak etmek istediğini anlatmaktadır. Kendisine dayatılan geleneksel kadın işlerinden kurtuluşunu, düştüğü ağıdan kaçan bir av hayvanının durumuna benzetmesi, onun bu günlerdeki hissiyatını anlamamız için kâfidir.¹¹ et-Teymûriyye daha sonra ilk feminist fikirlerinin şekillenmesine yol açan söz konusu süreci şu sözleriyle anlatacaktır:

“Bir taraftan ilim tahsili hususundaki eğilimim içimde kökleşmişti, diğer taraftan annemi razı etmeyi arzuluyordum. Buna rağmen ruhum hâlâ kadınların (alışıldık) işlerinden nefret ediyordu. Daima evimizin salonuna (yani selamlığa) çıkmayı ve nağmeli, ahenkli konuşmalarını dinlemek için oradaki yazarlarla (zaman) geçirmeyi âdet edinmiştim. Ancak annem, Allah onu Firdevs cennetinde mukim kilsin, bu yaptığım dolayısıyla inciniyor, bundan geri durmam için (beni) azarlıyor, tehdit ediyor, ikazda bulunuyor ve gözdağı veriyordu. Kimi zamansa (beni) güzel giysiler ve süslerle cezbederek hoş vaatlere başvuruyordu.”¹²

Bilindiği üzere, çoğu zaman çocukların istemedikleri durumlardan çıkabilmeleri, sadece bir kurtarıcının yardımıyla mümkün olabilmektedir. Âişe Hanım için bu kurtarıcı, hayatındaki ilk erkek figürü olan babasından başkası değildir. Entelektüel birisi olduğu bilinen İsmail Paşa'nın aynı zamanda da kızının yetişmesine önem veren özgür düşünceli bir Türk aydını olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla et-Teymûriyye'nin gerçek bir feminist olarak yetişmesindeki en büyük etken, babasının açık fikirli ve anlayışlı birisi olmasıdır. Netice itibarıyla İsmail Paşa kızının iyi bir eğitim almasına rıza göstermiş, hatta onu cesaretlendirmiştir. Keza kızının böylesi bir eğitim almasının yol açabileceği sıkıntılardan endişe duyan hanımını teskin etmiş ve kızının eğitimini kendisine bırakmasını istemiştir.¹³ Âişe Hanım, kendi beyanlarına göre bu olaydan sonra yedi yaşından on üç yaşına kadar inzivaya çekilmiş, bütün vaktini ders çalışmaya ayırmış ve netice itibarıyla babasının beklediğinden dahi daha fazla gayret göstermeye muvaffak olmuştur. Âişe Hanım, babasının erkeklerin kurduğu ilim meclislerine katılmasına müsaade etmediğini; ama eğitimini bizzat kendi uhdesine alarak kendisiyle alakadar olduğunu anlatmaktadır. et-Teymûriyye'nin anlatılarından, babası-

¹¹ Aisha Ismat al-Taimuriya, “The Results of Circumstances in Words and Deeds”, çev. Marilyn Booth, *Opening the Gates: An Anthology of Arab Feminist Writing*, ed. Margot Badran - Miriam Cooke (Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press, 2004), 126.

¹² Meyy Ziyâde, *Âişe Teymûr: Şâ'iratu 't-talî'a* (Kahire: Hindâvî, 2011), 33.

¹³ Zeyneb Fevvâz, *ed-Durru'l-mensûr fi tabakâti rabbâti'l-hudûr* (Kahire: Hindâvî, 2015), 508.

nın ona Firdevsî'nin (öl. 411/1020 [?]) *Şâhnâme*'sini ve Celâleddîn-i Rûmî'nin (öl. 672/1273) *Meşnevî*'sini okuttuğu anlaşılmaktadır. Üstelik babasının her gece kendisi için tam iki saat ayırarak ders verdiğini de belirtmektedir.¹⁴

Âişe Hanım'ın yaşadığı dönemde, kızların örgün bir eğitimden yararlanma imkânlarının bulunmadığı malumdur. Ancak o dönemde iyi bir hususi tahsil alma imkânına erişen tek kızın Âişe olmadığını da belirtmek gerekir. et-Teymûriyye'nin muhitinde ve yaşadığı dönemde, entelektüel babaların kızlarının eğitimiyle alakadar oldukları ve onları edebiyatla ilgilenmeleri hususunda teşvik ettikleri vakidir. Örneğin; et-Teymûriyye gibi entelektüel bir ailede dünyaya gelen ve babasının teşvikiyle edebiyatla alakadar olan Verde el-Yâzıcî (1838-1924) bu bağlamda zikredilebilir. Hatta et-Teymûriyye hakkında bir eser kaleme alan Meyy Ziyâde'nin (öl. 1941) araştırma konularından birisinin de el-Yâzıcî olması, bu yüzden tesadüften öte bir durumdur.¹⁵ Toplumun üst sınıfında yer alan bu kızlara verilen eğitim, elbette yalnızca babalarının onlara ayırdığı belirli sürelerle sınırlı değildir. İsmail Paşa'nın kızının yeteneğinin ve entelektüel eğilimlerinin farkına vardığıktan sonra, onun en iyi şekilde eğitilmesi için özel öğretmenler tuttuğu da anlaşılmaktadır.¹⁶

Âişe et-Teymûriyye'nin edebiyat sahasında uzman bir isme dönüşmesinde ve okur-yazarlığını kadın hareketinin etkili bir silahına dönüştürmesinde, babasının ona tanıdığı bu imkânın muazzam bir rolü vardır. Ergenlik döneminde, fesahat açısından yaşlıları arasında sıyrılması, Mısır'daki zamanının en iyi hocalarından dersler almasından kaynaklanmaktadır. Âişe Hanım, babasının kendisine tuttuğu İbrahim Efendi Mu'nis adlı hocasından Kur'ân-ı Kerîm, hat ve fıkıh dersleri almış, Halil Efendi Recai adlı hocasından ise sarf ve Farsça dersleri tahsil etmiştir. et-Teymûriyye'nin Türkçe, Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrendiğini söylemek mümkündür. Çünkü onun üç dilde de ustaca şiir söylemeyi başardığı gözlemlenmektedir. Hatta Zeyneb Fevvâz (öl. 1914), Âişe Hanım'ın Arapçanın incelikleriyle, Türkçeyi dahi tam manasıyla yetkinleştirmeden önce tanıştığını öne sürmektedir.¹⁷

Âişe Hanım, aldığı ilk dinî tahsilin ardından, şiir sanatına ilgisinin olduğunu keşfetmiş ve bu alanda kendisini yetiştirmeye başlamıştır. Bu nedenle yine babası ona aruz dersleri vermesi için iki tane hanım hoca tutmuştur. Ne var ki bu eğitimi henüz tamamlanmadan önce, Divan-ı Hümayun kâtibi olan Abdullah Efendi el-İslâmbûlî'nin oğlu

¹⁴ Ziyâde, *Âişe Teymûr: Şâ'iratu't-tali'a*, 35.

¹⁵ Marilyn Booth, "Biography and Feminist Rhetoric in Early Twentieth-Century Egypt: Mayy Ziyada's Studies of Three Women's Lives", *Journal of Women's History* 3/1 (1991), 47.

¹⁶ Fevvâz, *ed-Durru'l-mensûr fi tabakâti rabbâti'l-ğudûr*, 508.

¹⁷ Fevvâz, *ed-Durru'l-mensûr fi tabakâti rabbâti'l-ğudûr*, 508.

ve aynı zamanda ikinci dereceden kuzeni olan Mahmud Bey el-İs-lâmbûlî (öl. 1292/1875) ile 1271/1854 senesinde evlendirilmiştir. Elbette bu büyük değişim, onun edebî faaliyetlerinin seyrini de etkilemiştir. Örneğin; evliliği nedeniyle İstanbul'a gitmesi gerekmiş ve bu süreçte eğitimine ve yazılarına ara vermesi icap etmiştir. Âişe Hanım bu dönemde daha ziyade çocuklarıyla alakadar olmuş ve hane idaresiyle iştigal etmiştir. Bu durum, annesiyle şiir merakı uyuşan Tevhîde adındaki kızının büyümesine ve ev işlerinin idaresini ona devretmesine kadar devam etmiştir. Ne var ki Âişe Hanım'ın kaderi yeniden değişmek üzeredir ve bu kez kendisini keder dolu yıllar beklemektedir. Babası 1289/1872 senesinde vefat etmiş, 1292/1875 senesinde ise kocası hayatını kaybetmiştir.¹⁸ Kocasının vefatından iki yıl sonra, bu kez sevgili kızı Tevhîde'nin ölümüyle derinden sarsılmıştır. Abuzer Kalyon, Âişe Hanım'ın Türkçe kaleme aldığı bir şiire düştüğü tarihi hesaplayarak, Tevhîde'nin ölümünün 1294/1877 senesinde gerçekleştiğini bulgulamıştır.¹⁹ et-Teymûriyye, eşinin ve kızının ölümünün ardından, kardeşi Ahmed Teymûr Paşa'nın Kahire'deki sarayına dönmüştür. Hem babasının hem de kocasının vefatı, artık Âişe'nin hayatının dizginlerini eline alması gerektiği anlamına gelmektedir. Eğitimini kuvvetlendirmek için nahiv ve aruz sanatında uzman olan Fatma el-Ezheriyye ve Suteyte et-Tablâviyye adında iki kadın hoca tutmuştur. Bu eğitiminin ardından şiir sanatında ustalaşmış, uzun kasideler, çeşitli *zeceller* ve *muvaşşahalar* söyleyebilir hale gelmiştir.²⁰ Âişe Hanım, 1320/1902 senesinde hayata veda etmiştir.²¹

2. Âişe et-Teymûriyye ve Feminist Yazın

Âişe et-Teymûriyye, gerek Arap edebiyatında gerekse çağdaş Arap dünyasında, feminist hareketin canlanmasına, gelişmesine ve saygınlık kazanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Döneminde feminist fikirlerin gündemde yer bulmasına ve olgunlaşmasına öncülük etmesi, şairi adeta soyut bir fikrin somut bir temsilcisi olarak ön plana çıkartmıştır. Öyle ki et-Teymûriyye, Verde el-Yâzicî gibi çağdaş kadın hakları savunucuları tarafından sitayişle anılmıştır. Hatta daha sonra Meyy Ziyâde ve (Bâhişe el-Bâdiye) Melek Hifnî Nâşif (öl. 1918) gibi kadın yazarlar tarafından, "feminist ifadenin kurucu anası" olarak görülmüştür.²² Keza feminist yazarların Âişe Hanım'dan *talî'atu'l-yağazati'n-nisâviyye* (feminist uyanışın öncüsü) tanımıyla

¹⁸ Teymûr, *Târîhu'l-usrati'l-Teymûriyye*, 14-16; Fevâz, *ed-Durru'l-mensûr fi tabakâti rabbâti'l-hudûr*, 508-509; Goldschmidt Jr., *Biographical Dictionary of Modern Egypt*, 211-212.

¹⁹ Kalyon, "Mısırlı Divan Şairi Ayşe Teymûr'yi Şiirden Uzaklaştıran Ölüm: Kızı Tevhîde'nin Hayata Vedası", 4643.

²⁰ Teymûr, *Târîhu'l-usrati'l-Teymûriyye*, 14-16; Fevâz, *ed-Durru'l-mensûr fi tabakâti rabbâti'l-hudûr*, 508-509.

²¹ Teymûr, *Târîhu'l-usrati'l-Teymûriyye*, 14-16.

²² Margot Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt* (Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1995), 14-15.

bahsettiklerini görmek de mümkündür. et-Teymûriyye modern tarihçiler tarafından ise *talî'atu'n-nahđati'l-ictimâ'yye ve'l-edebîyye* (sosyal ve edebî rönesansın önderi) ifadesiyle taltif edilmektedir.²³

et-Teymûriyye'nin kadın hakları hususunda üstlendiği öncü misyona karşın, onun modern feministlerden farklı olduğunu belirtmek icap eder. Âişe Hanım'ın statüsü, ailesi, eğitimi, geçmişi ve imkânları, haleflerinininkinden oldukça farklıdır. Bu nedenle Nevâl es-Sa'dâvî (öl. 1442/2021) gibi daha muhalif bir çizgide hareket eden modern feministler ile daha ılımlı ve daha ihtiyatlı bir çizgiyi benimseyen et-Teymûriyye'nin aynı görüş ve değerleri dile getirmesini beklemek mümkün değildir. İlk kadın hareketlerinin Avrupa ve Amerika'da dahi çok büyük bir dirençle karşılaştığı malumdur. Söz konusu durum, Ortadoğu'da da bundan farklı gerçekleşmemiştir. Âişe Hanım'ın kendisini ifade etmek için sahip olduğu yegâne alan, ülkesinin tamamıyla erkek egemenliğinde olan ana akım medyasıdır. Müstakil olarak yayımladığı kitaplarında, yine etrafındaki insanların tenkitlerine maruz kalmamak ve saygınlığını korumak için otosansüre dikkat etmesi gerekmiş olmalıdır. Dolayısıyla et-Teymûriyye'nin fikir ve tutumlarını, onun kesin düşünce ve kanıları olarak değerlendirmeden önce, şairin son derece kısıtlı bir alanda hareket imkânı bulabildiği hatırlatılmalıdır. Öte yandan et-Teymûriyye'nin titizlikle dokuduğu edebî ürünleri, kendisinden sonraki kuşağı cesaretlendirmeye ve pek çok genç kıza ilham vermeye fazlasıyla yetmiştir. Örneğin; Mısırlı meşhur feministlerden Nebeviyye Musa (öl. 1886), et-Teymûriyye'nin şiirlerinden ilham aldığını itiraf etmektedir.²⁴

et-Teymûriyye'nin feminist bilincinin, ilk kez ev ve aile bağlamında ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Âişe Hanım, sosyal sınıftaki erkeklerin evliliği servet elde etme yolunda bir vasita olarak telakki edebildiği bir çağın mensubudur. Dolayısıyla gerek kendisinin gerekse hemcinslerinin maruz kaldığı sorunlar üzerine düşünmüş ve bilhassa kendi sınıftaki kadınların muzdarip olduğu evlilik sorunlarını dile getirmeye çalışmıştır.²⁵ Tesettür, eğitim ve harem (*hıdr*) hayatı (yani kadınların evlerinde dış dünyadan soyutlanması) gibi kadınları ilgilendiren muhtelif meseleler, Âişe Hanım'ın ele aldığı mühim konular arasındadır. et-Teymûriyye kadınların başörtüsü giymesi hususundaki tesettür kaidesinin yaygın şekilde benimsendiği ve asla sorgulanmadığı bir çağda dünyaya gelmiştir. Ne var ki onun başörtüsü hakkındaki görüşleri, şairin ardından tartışılmalı konulardan

²³ Mervat Hatem, "Aisha Taymur's Tears and the Critique of the Modernist and the Feminist Discourses on Nineteenth-Century Egypt", *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*, ed. Lila Abu-Lughod (Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1998), 73.

²⁴ Nebeviyye Musa, *Târîhi bi-kalemî* (Kahire: Multekâ'l-Mer'eti ve'z-Zâkira, 1999), 26-27.

²⁵ Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, 124.

birine dönüşmüş durumdadır. Bu hususta Âişe Hanım'ın biyografi yazarı Meyy Ziyâde, bir dönem et-Teymûriyye'nin evinin meşhur edebiyatçıların buluşma mekânı haline geldiğini belirtmekte ve şairin bu meclislere tesettürlü mü yoksa tesettürsüz mü katıldığını bilmediğini kaydetmektedir. Öte yandan şairin kardeşi Ahmed Teymûr Paşa'nın ablası hakkındaki beyanlarına bakılırsa, Âişe Hanım'ın daima başörtüsüne özen gösteren birisi olduğu anlaşılmaktadır. Hakikaten de onun İslâmî anlayış çerçevesinde Müslüman kadınlarının yeniden derlenip toparlanmaları hususunda çağrıda bulunduğu bir gerçektir. Nitekim ona göre ailenin mutluluğu, bütünüyle kızların eğitim ve öğretimine bağlıdır.²⁶ Bu noktada et-Teymûriyye'nin görüşlerinin zaman içerisinde farklılaşmış olabileceği belirtilmelidir. Nitekim Âişe Hanım'ın mensur eserlerindeki görüşleriyle manzum eserlerindeki görüşleri mutlak surette uyuşmamaktadır. Örneğin; onun nesir türündeki eserlerine baktığımızda, örtünme zorunluluğu nedeniyle erkek yazarların meclislerine katılmadığından dolayı şikâyetçi olduğu gözlemlenmektedir. Keza ortaya koyduğu eserlerin mükemmel olmaması hususunda, erkeklerle bir araya gelip fikir teatisinde bulunamamasını gerekçe göstermektedir.²⁷ Bu yüzden 1305/1887 tarihli *Netâ'icu'l-ahvâl fi'l-akvâl ve'l-efâl* adlı eserinin girişindeki bazı söylemleri, kadınların toplumdan soyutlanmasını ve başörtüsünü, kadınların eğitime ulaşmasının önündeki bir engel olarak gördüğüne yorulmuştur.²⁸ Ne var ki et-Teymûriyye'nin 1303/1885 tarihinde yayımlanan *Hilyetu't-tirâz* adlı Arapça divanında yer alan bir şiirinde, iffet ve başörtüsünü yücelten ifadeler sarf ettiği gözlemlenmektedir.²⁹ (Söz konusu şiir, ilerleyen sayfalarda aktarılacak ve değerlendirilecektir). Bu tezatlık nedeniyle onun tesettir veya harem yaşantısı hakkındaki görüşleri üzerinde fazla durmak faydasız görünmektedir. Bununla birlikte onun söylemlerindeki farklılıkların, muhtemelen düşüncelerinden değil, duygularından kaynaklandığını varsaymak mümkündür. Bu varsayımda Âişe Hanım'ın değişken söylemleri, çocukluğunda ilim meclislerine girmesine izin verilmemesinin psikolojisindeki yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Bazen aksi söylemlerine tesadüf edilmesine rağmen,³⁰ et-Teymûriyye'nin kadınların harem hayatına mahkûm edilmesine karşı çıktığını söylemek mümkündür. Nitekim bu husus, onun en şikâyetçi olduğu durumların başında gelmektedir. Âişe Hanım'ın yaşadığı asırda, kadınların dış dünyayla iletişim kurabilmeleri için yazı

²⁶ Fuat Günel, "Âişe İsmet Teymur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/205-206.

²⁷ Joseph Zeidan, *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond* (New York: State University of New York Press, 1995), 62.

²⁸ Mervat Hatem, *Literature, Gender, and Nation-Building: The Life and Works of 'A'isha Taymur* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 157.

²⁹ bk. et-Teymûriyye, *Hilyetu't-tirâz: Divânu 'A'îşe et-Teymûriyye*, 265-266.

³⁰ et-Teymûriyye, *Hilyetu't-tirâz: Divânu 'A'îşe et-Teymûriyye*, 265-266.

yazmasını öğrenmelerine olanak sağlayan evde eğitim sistemi, kızlar için hâlâ kazanılmış bir hak olarak görülmemekteydi.³¹ et-Teymûriyye yine *Netâ'icu'l-ahvâl* adlı eserinin girişinde “tecrit mağarası” olarak adlandırdığı bu harem günlerinde duyumsadığı hüznün ve kederi, hemcinsleriyle paylaşma yoluna gitmiş ve bu vasıta ile kendisiyle aynı durumda olan diğer kadınlara da moral vermeye çalışmıştır. İnsanlardan soyutlandığı tecrit günlerinde çok acı çektiğini belirtmiş, kendisiyle aynı durumda olan kadınları bunaltıcı düşüncelerinden uzaklaştıracak, onları eğlendirecek ve inzivadaki kederlerinden onları uzaklaştıracak bir hikâye anlatmaya çalıştığını dile getirmiştir. Tahmin edileceği üzere, kendisiyle aynı durumda olan diğer kadınlarla aynı cinsiyet bilincini paylaşması, kadınlar arasındaki bir dayanışmanın inşa edilmesindeki ilk basamak olmuştur.³² et-Teymûriyye'nin bu hususta istisna olmadığını belirtmek gerekir. Eve bağlı kadınların dış dünyayla ilişki kurma ihtiyacı, Filistinli şair Fedvâ Tûkân'ın (öl. 2003) söylemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. O, kendisinin haricinde acısını duyumsayan hiç kimsenin olmadığı kanaatiyle, benliğini bütünüyle yalnızlık içerisindeymiş gibi hissettiğini, et-Teymûriyye'nin ifadelerine benzer şekilde dile getirmektedir. Varlığının elem içerisinde kıvrandığını, kalbinin sıkıştığı günlerde acısını paylaşabileceği kimseyi bulamadığını, evin harem kısmındaki varlığının kendisini küçülttüğünü ve içine kapanmasına neden olduğunu anlatmaktadır. Son olarak Tûkân gazetelerde yayımladığı şiirlerinin, başkalarıyla iletişim kurmak için mahpusluğunda başvurabildiği yegâne sosyal aktivite olduğunu söylemektedir.³³ Görüleceği üzere, bu hanımların tek tesellisi aldıkları eğitimidir ve bu nedenle kendilerini bundan alıkoyabilecek her türlü güce karşı çıkmayı arzulamaları anlaşılabilir bir durumdur.

19. yüzyılın erkek egemen toplumunda, kadınların ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü öne süren savların dile getirilmesi ve bu vaziyetin insanlar tarafından geniş ölçüde fark edilmesi, et-Teymûriyye gibi aldığı eğitimi yaşamının ifadesindeki bir araç olarak kullanan kadınların emekleri sayesinde gerçekleşmiştir. Kırk dokuz yaşında bir kadın olarak yayınladığı *Lâ tuşlah el-â'ilât illâ bi-terbiyeti'l-benât* [*Kızlar Eğitilmeden Aileler Düzelmez*] adlı çalışmasında, kadınlara destek verme misyonunun yanı sıra, kadınların içinde bulunduğu adaletsiz durumu erkeklerin gözleri önüne sermek için de çaba sarf ettiği gözlemlenmektedir. Diğer bir deyişle yüksek sınıfa mensup eğitilmiş bir kadın olarak cinsiyetinin temsilciliğini üstlenmekte ve kadınları baskılayan erkekleri empatiye davet etmektedir. et-Teymû-

³¹ Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, 14.

³² Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, 14-15.

³³ Fedvâ Tûkân, *Rihle cebeliyye, rihle şa'be: Sire zâtiyye* (Umman: Dâru's-Şurûk li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1985), 134-135.

riyye'nin aşağıda aktaracağımız sözleri, onun sadece düşüncelerini aktarmakla yetinen yalın ifadeler yerine, yüksek bir edebî üslup kullanmaya da muktedir olduğunu ispatlar niteliktedir:

“Ey vatanlarımızın erkekleri, işlerimizin dizginlerinin sahipleri! Neden (kadınları) boş yere geride bıraktınız? ‘Bugün yaptığınla yarın karşılaşsın.’ (deyiminin anlamı) üzerine düşünmenin faziletlerini neden gözden kaçırdınız? Mademki (kadınlara) insanlığın hakiki ziynetini sunma hususunda cimrilik yaptınız ve (kadınlar) sizin tahakkümünüzün parmaklarının arasında kalemden daha itaatkâr bir haldeyken ve onların üzerindeki saltanatınız işaret ateşinden daha aşikârken onların (insanlığın) parlak mücevherinden soyutlanmasına rıza gösterdiniz... İhtiyaç anında niçin şaşkınlıkla ellerinizi sıkıntıya düşmüş ve yolunu kaybetmiş birisi gibi kaldırılıyorsunuz? (Çünkü siz) onların durumuyla alay ettiniz ve (yaşamın bütün) işlerinde size eşlik etmelerini küçümsediniz. Kendinizi (kadınlardan) her alanda ayırmayı iyi (bir eylemiş gibi) gördünüz. Şimdi bu ayıp kime düşüyor bir bakın.”³⁴

et-Teymûriyye, 1892 senesinde yayımlanan *Mir'âtu't-te'emmül fi'l-umûr* [Meseleler Üzerine Düşünme Aynası] adlı eserinde, cinsiyetler arasındaki ayrılığı, kadınların evlilik hayatlarında karşılaştıkları problemleri ve erkekler tarafından kısıtlanan kadınların sıkıntılarını konu edinmektedir. Keza Âişe Hanım, kadınların yaşam alanlarında fazlasıyla kısıtlanmış olmalarına karşın, erkeklerin diledikleri gibi hareket edebilecek özgürlüğe sahip olmalarını eleştirmektedir. Söz konusu eserin günümüzde hak ettiği ilgiyi görmediği ve akademi camiası tarafından göz ardı edildiği söylenebilir. Ancak yayımlandığı dönemde, Arap edebiyat çevreleri tarafından dikkat çekici bir ilgi görmeyi başardığı anlaşılmaktadır.³⁵ et-Teymûriyye bu eserinde, erkekleri kadınların üzerindeki koruyuculuk görevlerini terk ettikleri için eleştirmektedir. Ona göre, erkeklerin bu ihmalkârlığı, İslam'ın temel kaidelerinden birisinin de ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Erkeklerin aile içerisindeki görevlerini ihmal etmesi, ona göre kadınların daha fazla cüretkâr ve daha az itaatkâr olmasıyla sonuçlanmıştır.³⁶

3. Âişe et-Teymûriyye'nin Arapça Şairliği

et-Teymûriyye'nin Arapça divanı incelendiğinde, şiirlerinin azımsanmayacak bir kısmının şaşkıncı şekilde siyasî meseleler hakkında olduğu ve Mısır hidivleriyle ilgili konulara divanında geniş

³⁴ Fevâz, *ed-Durru'l-mensûr fi tabakâti rabbâti'l-hudûr*, 515.

³⁵ Âişe Teymûr, *Mir'âtu't-te'emmül fi'l-umûr*, haz. Mervat Hâtım (Kahire: Multekâ'l-Mer'eti ve'z-Zâkira, 2002), 7-114.

³⁶ Zeidan, *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond*, 62.

yer ayırdığı gözlemlenmektedir.³⁷ Öte yandan kendisinin aristokratik konumu ve kraliyet ailesiyle arasındaki güçlü ilişkiler düşünüldüğünde, bu durumun nedeni daha iyi anlaşılabilir. Örneğin; et-Teymûriyye, 1882 senesinde Urâbî Paşa Ayaklanması gerçekleştiğinde, Hidiv Tevfik'in safından ayrılmamış, üstelik isyancıları nankörlükle suçlamış ve Hidiv'in otoritesini tanımazdan gelen kişileri akıl yoksunluğu veya zındıklıkla itham etmiştir.³⁸ Dolayısıyla tematik açıdan, et-Teymûriyye'nin manzumelerinin çoğunun *munâsebât* ve *mucâmelât* şiirlerinden müteşekkil olduğunu, daha ziyade methiye, mersiye ve gazel türlerinde şiir nazmettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca *tevessul* ve *istiğâse* şiirleri de nazmetmiştir. Meyy Ziyâde ise et-Teymûriyye'nin şiirini beş bölüme taksim etmektedir. Ona göre bunlar: Gazel, ahlak, din, aile ve mucâmele konulu şiirlerdir. Âişe Hanım'ın edebî ürünleri, onun geniş hayal gücünü, şefkatini ve yüksek zevkini yansıtmaktadır. Şiirlerinde geleneksel metodun takipçisi olan et-Teymûriyye, içtimai mevzulara değindiği nesir ve nazım eserlerinde, çağdaşı Mahmut Sâmî el-Bârûdî'nin (öl. 1322/1904) izinden giderek sanatsal açıdan seci, teşbih, kinaye ve istiare kullanımında onu örnek almıştır. Ayrıca Âişe Hanım'ın edebiyatçılığının bu hususiyetleri, takipçilerinden Emine Muhammed Necîb (öl. 1917) ve Mısırlı feminist Melek Hifnî Nâşif'in ürünlerinde de kendisini göstermektedir. Methettiği hidivlerin yakınları için mersiyeler söylediği bilinen et-Teymûriyye'nin en beğenilen şiiri ise, genç yaşta kaybettiği kendi kızının ağzından kaleme aldığı manzumesidir. Henüz daha on sekiz yaşında olan kızı Tevhîde'nin beklenmedik vefatı, et-Teymûriyye'yi derinden sarsmış ve şiirsel eğilimlerinin mersiye sanatına yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Şairin yası yedi sene boyunca devam etmiş, en sonunda gözleri ağlamaktan hastalanmıştır. Artık ağlamayı bırakması gerektiği hususunda tavsiyeler alınca, yasını sonlandırmış ve gözleri iyileşmiştir. Bundan sonra şiirlerini toplamaya başlamış ve divanlarını yayıma hazırlamıştır.³⁹ Ne var ki et-Teymûriyye, kızının ölümünün ardından yaşadığı keder dolu bu günlerde, şiirlerinin pek çoğunu yaktığını, Arapça ve Türkçe şiirlerinden ise ancak pek azının kurtulduğunu söylemektedir. Yine belirttiğine göre, Fars dilinde nazmettiği şiirlerin tamamını yakmıştır.⁴⁰ et-Teymûriyye'nin Farsça divanının günümüze ulaşamamış olmasının nedeni, bunalımı esnasında yaptığı bu imha işlemi olmalıdır.

Öte yandan et-Teymûriyye'nin kızının ölümünün, onun

³⁷ et-Teymûriyye, *Hilyetu't-tirâz: Divânu 'Âişe et-Teymûriyye*, 153-161.

³⁸ et-Teymûriyye, *Hilyetu't-tirâz: Divânu 'Âişe et-Teymûriyye*, 155.

³⁹ Ömer Rıza Keşhâle, *A'lâmu'n-nisâ' fi 'âlemeyyi'l-'Arab ve'l-'İslâm* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.), 3/162; Ahmet Savran, *19. YY. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1991), 98-99; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 29-30; Abbûd, *Ruvvâdu'n-nahdâti'l-hâdisê*, 136-137.

⁴⁰ Ziyâde, *'Âişe Teymûr: Şâ'iratu't-tâli'a*, 44.

şairliği üzerinde belirgin bir etki bıraktığını söylemek mümkündür. Nitekim oğluna artık içinde edebiyat kitaplarını okuyacak arzusunun kalmadığını, kendisini tefsir ve hadis okumalarına vereceğini söylediği tespit edilmektedir. Bu kararından sonra, o güne kadar ortaya koymuş olduğu ürünleri oğluna vermiş ve bastırmayı uygun görmesi halinde bunları bastırmasını istemiştir.⁴¹ et-Teymûriyye'nin içinde bulunduğu bu ruh halinin ve okuduğu dinî kitapların kendisine kazandırdığı perspektifin, onun şairliğini etkilediğini düşünmek mümkündür. et-Teymûriyye'nin şiirsel mirasında, gazel temasının belirli bir ağırlığı bulunmaktadır ve bunlar arasında tasavvufi eğilimdeki gazeller dikkat çekici niteliktedir. Ancak tasavvufi gazelleri üzerinden yapılacak feminist bir okuma, bizi verimli bir sonuca ulaştırmayacağından bu makale kapsamında söz konusu mevzu derinleştirilmeyecektir. Öte yandan mutazazel gazel türüne duyduğu şaşkıncı ilgi ise, muhtemelen bu türün o dönemdeki popülaritesiyle direkt olarak alakalıdır. Nitekim neo-klasik şairlerin şiirlerinde işledikleri popüler konulardan birisi de gazeldir.⁴² Ayrıca et-Teymûriyye'nin bazı gazel örneklerini feminizm cihetinden mütalaa etmek de mümkündür.

Gazel teması, et-Teymûriyye'nin en iddialı olduğu konuların başında gelmektedir. Özellikle özgürlükçü bir kadın kimliğiyle içinde yaşadığı sosyal muhit ve ailesinin konumu göz önünde bulundurulduğunda, onun bu husustaki başarısı daha da belirginleşmektedir. Nitekim takdir edileceği üzere, 19. yüzyıl Mısır'ında bir kadının aşk şiirleri söylemesi, toplumun belirli gruplarını rahatsız edebilecek niteliktedir. Gazel temasında genellikle geleneksel metoda bağlı kalmayı tercih eden et-Teymûriyye'nin toplumsal tepkiden kurtulmak için belirli metotlar geliştirdiği de gözlemlenmektedir. Bilhassa onun izlediği bu yöntemler, feminist okumaya konu olabilecek niteliktedir. Örneğin; gerçek kimliğini saklamak maksadıyla, kimi zaman aşk şiirlerinde sahte bir erkek kimliği kullandığı fark edilmektedir. Ne var ki Arap gramerinin eril-dişil ayrımı göstermesinin, bu hususta onun işini güçleştirdiği anlaşılmaktadır. et-Teymûriyye, bu nedenle kaçınılmaz olarak şiire konu edilen kişi için dişil zamirler kullanmaktadır. Fakat bu durum, et-Teymûriyye'nin okuduğu kadim şairlerin aşk şiirlerinin çoğunlukla erkek şairler tarafından nazmedilmesiyle de ilişkilendirilebilir. Diğer bir deyişle şairin önündeki örnekler, erkek egemen bir dünyanın ürünleridir ve şairin onların anlamlarını kullanmayı benimsemiş olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Lakin bu hususta Meyy Ziyâde'nin et-Teymûriyye'nin mezkûr tutumunun ardında yatan birincil etkenin, onun mensubu bulunduğu cemiyetle

⁴¹ Ziyâde, 'A'îşe Teymûr: Şâ'iratu 't-tali'a, 44.

⁴² Kemal Tuzcu, "Mısırlı Neo-Klasik Şairler", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/5 (2002), 110.

alakalı olduğunu düşündüğünü de belirtmek gerekir.⁴³ Gerçekten de onun bu hipotezi, elimizdeki diğer veriler de değerlendirildiğinde, çok daha tutarlı görünmektedir.

Bir faraziyeğe göre et-Teymûriyye, gazel sanatıyla iştiğal ettiği için muhtemelen çevresindeki bazı insanlar tarafından ayıplanmış olmalıdır. Nitekim iffetini koruduğunu, uzun soluklu bir anjanbman kullanımıyla temayüz eden aşağıdaki şu şiiri aracılığıyla dile getirmektedir:

وَلَا عَنْ لَوْمٍ وَاشٍ أَوْ رَقِيبٍ	” تَرَكْتُ الْحُبَّ لَا عَنْ عَجْزِ طَوْلٍ	1.
وَلَا مِنْ خَوْفِ أَجْفَانِ الْحَبِيبِ	وَلَا مِنْ رَوْعِ زَفْرَاتِ النَّصَابِي	2.
بِهِ تَجْرِي الْمَدَامِعُ كَالصَّيْبِ	وَلَا حَذَرَ الْفِرَاقِ وَخَوْفِ هَجْرِ	3.
تَقَرُّ بِصَفْوِهِ عَيْنُ الْأَرِيبِ	وَلَكِنِّي اصْطَفَيْتُ عَفَافَ نَفْسِي	4.
بِهِ التَّهْدِيبُ كَالْأَمْرِ الْعَجِيبِ“	وَدَاكَ لِأَنِّي فِي عَصْرِ قَوْمٍ	5.

“1. Ben sevgiyi ne kudretten aciz olduğum için, ne kınanma, ne kötülenme ne de gözlenme (korkusundan) bıraktım...

2. ...Ne çocukluk aşkının (elemli) solumalarının ürküntüsünden ne de sevgilinin göz kapaklarının korkusundan...

3. ...Ne ayrılık (hususundaki) (tedbir)imden ne de göz pınarlarını taşkına çeviren terk edilişin korkusundan (bıraktım ben sevmeyi).

4. Ama ben, saflığı bilge kişinin gözünde yer etmiş olan kendi iffetimi (korumayı) tercih ettim.

5. Çünkü ben öyle insanların asrında yaşıyorum ki onların (ananelerinde) edep (ve ahlak) pek acayip bir durum.”⁴⁴

Eleştirmenler tarafından da onun şiirlerinin *tekellüften* yani *yapmacıklıktan* arınmış olmadığı düşünülmektedir. Âişe Hanım bir kasidesinin başında, yine kendisini savunmak maksadıyla, “Ben bir insandan fazlasına gazel söyledim, (bundan) kast(ım) ise dil pratiği yapmaktır” demektedir. Yaşadığı dönemin insanların tutuculuğu ve hassasiyetleri dikkate alındığında, onun bilhassa gazel şiirlerinin gerçeklikten uzak olması, esasen son derece doğaldır. Buna karşın gazel sanatında gösterdiği devamlılık, şairin bu sanatı içinde yaşadığı toplumdan sıyrılarak kendisine ait bir nefes alma alanına dönüştürdüğüne yorulabilir. Gazelleri her ne kadar yapmacık olarak değerlendirilse de bu şiirlerin ince bir ruhu ve gerçekçi bir heyecanı

⁴³ Ziyâde, *Âişe Teymûr: Şâ'iratu 't-ṭali'a*, 87.

⁴⁴ Edhem Âl Cundî, *A'lâmu'l-edeb ve'l-fenn* (Şâri'u Hâlid b. el-Velid: Maṭba'atu'l-İttihâd, 1957), 2/525-528.

yansıttığı da aşikârdır.⁴⁵ Öte yandan bu azimli hanımın kısıtlamalara boyun eğmeden edebiyat sanatında faaliyet göstermeye devam etmesi, gelecekte feminizm ateşinin daha tutkulu temsilcileri olacak olan yetenekli kadın edebiyatçılar için gerçek bir ilham kaynağı olmuş olmalıdır. Meşhur edebiyat münekkidi Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd (öl. 1964), Âişe Hanım’ın şiirlerinin, el-Bârûdî ve Mahmûd Şafvet es-Sâ‘âtî (öl. 1881) müstesna kabul edilirse, 19. asrın ortalarında Mısır edebiyatının ulaştığı en yüksek mertebede yer aldığını belirtmektedir.⁴⁶

4. Âişe et-Teymûriyye’nin Kadın Muhtevalı Bir Manzumesi

et-Teymûriyye’nin aşağıda tam tercümesiyle birlikte aktaracağımız yirmi dört dizeden teşekkül eden uzun manzumesi, muhtemelen divanındaki en dikkat çekici şiiridir. Söz konusu manzumeyi önemli kılan en büyük etken, dizeleri arasında et-Teymûriyye’nin nevi şahsına münhasır feminizm anlayışının gözlemlenebiliyor olmasıdır. Örneğin; şair şiirine iffet ve başörtüsünün önemine dikkat çektiği bir *maṭla* ile giriş yapmaktadır. Âişe Hanım’ın bu şiirine dışıl bir tonun hâkim olduğunu söylemek mümkündür; ama buna mukabil döneminin erkek egemen yargılarına muhalefet etmemeye gayret ettiği de fark edilmektedir. Harem yaşantısına yaptığı bir göndermenin ardından, hayatı boyunca elde ettiği akademik başarılarıyla övünmesi, kendisine sunulan yaşamın dezavantajlarına karşın kendisini gerçekleştirmiş olmasına yaptığı bir gönderme olarak değerlendirilebilir; ama bunu kesin surette iddia etmek mümkün değildir. Nitekim şairin Arapça divanındaki bazı beyanları, haddi zatında anlaşılabilirlik üzerine kurgulanmıştır. Hatta bu durumun en somut örneği, divanına verdiği isimde gizlidir. Malum olduğu üzere Arapça divanının adı olan *Hilyetu’l-tirâz*, esasen “nakış süsü” anlamına gelmektedir ve şairin çocukluğunda nakış sanatıyla uğraşmamak için verdiği mücadeleler göz önünde bulundurulduğunda, divanına niçin böyle bir isim verdiğini anlamlandırmak son derece güçleşmektedir. Bu durumun en makul açıklaması, belki bir tür meydan okuma maksadıyla böylesi bir adlandırmayı tercih etmiş olabileceğidir; ama bu izah dahi objektiflikten fazlasıyla uzaktır. Dolayısıyla Âişe Hanım’ın beyanlarının zahiri manalarıyla anlaşılması, bu noktada daha doğru olacaktır.

On üçüncü ve on beşinci dizelerde, şair başörtüsü hakkındaki düşüncelerini yenilemekte ve bunların asla kendisinin gelişimine engel olmadığını açıkça belirtmektedir. Bu şiirindeki beyanlarından, et-Teymûriyye’nin başörtüsünü ve harem hayatını kadınların kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde bir engel olarak görmediği, bilakis bunları koruyucu birer unsur olarak değerlendirdiği açık şekilde

⁴⁵ Âl Cundî, *A’lâmu’l-edeb ve’l-fenn*, 2/525-528.

⁴⁶ Günel, “Âişe İsmet Teymur”, 2/205-206.

anlaşılmaktadır. Ne var ki on yedinci dizıyla birlikte şiire egemen olan bu açıklık yerini daha karmaşık bir anlatıma bırakmakta ve söylemler bu kez mutlak bir kapalılıkla süslenmektedir. Söz konusu ipham şiirin tamamlanmasına kadar devam etmekte ve dinleyicilerin zihninde tasavvufi bir haz bırakmaktadır:

وَبِعَصْمَتِي أَسْمُو عَلَىٰ أَتْرَابِي	”بَيْدِ الْعَفَافِ أَصُونُ عِرِّ جَجَابِي	1.
نَقَادَةٌ قَدْ كُمِلَتْ آدَابِي	وَبِفِكْرَةٍ وَقَادَةٍ وَقَرِيحَةٍ	2.
قَبْلِي ذَوَاتِ الْخِذْرِ وَالْأَحْسَابِ	وَلَقَدْ نَطَمْتُ الشَّيْعَرَ شَيْمَةَ مَعَشِرِ	3.
يَهْوَىٰ بِلَاغَةِ مَنْطِقِ وَكِتَابِ	مَا قَلْتُهُ إِلَّا فُكَاهَةَ نَاطِقِ	4.
وَبِفِطْنَتِي أُعْطِيتُ فَصْلَ خَطَابِي	فَبَيْنِيهِ الْمُهْدِي وَلَيْلِي فُدُوتِي	5.
نَسَجَ الْغَلَا لِعَوَانِسِ وَكِعَابِ	لِلَّهِ دُرُّ كَوَاعِبِ مِثْوَالِهَا	6.
خُنُسَاءُ فِي صَخْرِ وَجُوبِ صِعَابِ	وَخُصِصْتُ بِالذُّرِّ التَّمِيمِ وَخَامَتِ الْ	7.
وَجَعَلْتُ مِنْ نَفْسِ الْمِدَادِ خِضَابِي	فَجَعَلْتُ مِنْ آتِي جَبِينِ دَفَاتِرِي	8.
بِعِدَارِ خَطِّ أَوْ إِهَابِ شَبَابِ	كَمْ زُخْرِفَتْ وَجَنَاتِ طَرْسِي أَنْمَلِي	9.
بِعَبِيرِ قَوْلِي رَوْضَةَ الْأَحْبَابِ	وَلَكُمْ زَهَا شَمْعُ الذِّكَا وَتَصَوَّغَتْ	10.
يُعْطِنُهَا فِي حَضْرَتِي وَعِيَابِي	مَنْطِقُتُ رَبَاتِ الْبُهَا بِمَنْطِقِ	11.
عَرَفْتُ شَعَائِرَهَا ذُوو الْأَنْسَابِ	وَخَلَلْتُ فِي نَادِي الشُّعُورِ ذَوَائِبَا	12.
بِتَمِيمَةِ غَرَا وَجِرْزِ جَجَابِ	عَوْدْتُ مِنْ فِكْرِي فُنُونِ بِلَاغَتِي	13.
إِلَّا بِكُونِي زَهْرَةَ الْأَلْيَابِ	مَا صَنَرْتَنِي أَدْبِي وَحُسْنُ تَعْلَمِي	14.
وَطِرَارُ ثُوبِي وَاعْتِرَازُ رَحَابِي	مَا سَاعَنِي خِذْرِي وَعَقْدُ عَصَابَتِي	15.
سَدَلُ الْجِمَارِ بِلَمَّتِي وَيَقَابِي	مَا عَاقَبَنِي جَجَلِي عَنِ الْعُلْيَا وَلَا	16.
صَعْبِ السِّيَاقِ مَطْمِخِ الزُّرْكَابِ	عَنْ طَيِّ مِضْمَارِ الرَّهَانِ إِذَا اسْتَنْكَتْ	17.
فِي حُسْنِ مَا أَسْعَىٰ لِخَيْرِ مَآبِ	بَلِّ صَوْلَتِي فِي رَاحَتِي وَتَفَرُّسِي	18.
شَاعَتْ عَرَابَتُهُ لَدَى الْأَعْرَابِ	نَاهِيكَ مِنْ سِرِّ مَصُونٍ كُنْهُهُ	19.
وَبِضْوَعِ طَيِّبِ طَيْبِهِ بِمَلَابِ	كَالْمِسْكَ مَخْتُومِ بَدْرُجِ خَزَائِنِ	20.
عَنْ مَسِيهَا شَلَّتْ يَدَ الطَّلَابِ	أَوْ كَالْبَخَارِ حَوَتْ جَوَاهِرَ لَوْلُؤِ	21.
كَمْ كَابَدَ الْعَوَاصُ فَصْلَ عَذَابِ	دُرِّ لِسْتَوْقِ نَوَالِهَا وَمَنَالِهَا	22.
وَشَوْوَنُهُ ثُلَىٰ بِكُلِّ كِتَابِ	وَالْعُنْبُرِ الْمَشْهُودِ وَافَقَ صَوْنَهَا	23.
مِنْحُ الْإِلَهِ مَوَاهِبُ الْوَهَابِ“	فَأَنْزَتْ مِصْبَاحَ الْبِرَاعَةِ وَهِيَ لِي	24.

“1. İffetim sayesinde başörtümün izzetini koruyorum. Saflığımla yaşlıtlarımın üzerinde yükseliyorum.

2. Ateşli bir fikirle ve eleştirel bir yetenekle benim edebiyat (çalışmalarım) kemale ermiştir.

3. Benden önce (korunaklı) harem(lerinde yaşayan) soylu kadın-

lar topluluğunun âdeti olduğu üzere ben de şiir nazmettim.

4. Söylediklerim, sadece mantığın ve yazının retoriğini seven bir konuşmacının şenliğinden ibarettir.

5. el-Mehdî'nin sevimli kızı ('Uleyye) ve Leyla (el-Ahyeliyye) benim örneğimdir. Zekâm sayesinde bana faslül-hitâb (yani yerinde söz söyleme yetisi) verilmiştir.

6. (Onlar) ne (yüce) genç kızlardı. Âdetleri, genç kızlar ve hanımlar için ulvi (şiir) dokuma(ları) sunmaktı.

7. Ben kıymetli bir mücevher elde ettim. el-Ḥansâ' ise (ölen kardeşi) Saḥr'a (mersiye yazmanın peşinde) döndü durdu, zorlu yollarda gitti geldi.

8. Defterlerimin yüzünü aynam yaptım; mürekkebinin nakşından ise (ellerimdeki) kınamı yaptım.

9. Parmaklarım defterimin yanaklarını (yani sayfalarını) dinç bir yazı yahut gençlik ruhuyla ne kadar da çok süslemiştir.

10. Zekâ(m)ın mumu ne kadar da çok parlamış, dostların bahçesinde söz(ler)imin güzel kokusu ne kadar da çok yayılmıştır.

11. Letafet sahibi hanımlara, benim mevcudiyetimde ve gıyabımda gıptaıyla bakılan kemerler giydirmişimdir.

12. Asalet sahibi kişilerin şiirlerini bildiği saç tomarındaki perçemleri çözdüm. (Yani şiir sanatının karmaşık konularını çözümlerim.)

13. Fikir (dünyam)dan (hasıl olan) belagat sanatlarımı parlak bir muskayla yahut başörtümün koruyuculuğuyla muhafaza ederim.

14. Benim edebiyatım/(edebim) ve iyi eğitimim, beni aklın ziyneti haline getirmesinin haricinde bana bir zarar vermemiştir.

15. Benim inzivam, başörtüm, giyiniş tarzım ve (namahrem karşısındaki) mesafeli duruşum bana kötülük yapmamıştır.

16. Ne halhalım ne saçlarımı örtmem ne de peçem beni yükseklerle (ulaşmak)tan alıkoymuştur...

17. ... (Bu saydığım unsurlar), binicilerin emellerinin müsabakanın zorluğu nedeniyle şikâyet etmesine (sebebiyet verecek kadar çetin geçen at) yarışlarının (düzenlendiği bir) hipodroma katılmama (mani olmamıştır).

18. Bilakis benim atağım rahatlık içerisinde (gerçekleşmiştir). Güzellikle gittiğim (yol)daki incelemelerim hayırlı sonuçlar içindir...

19. ... Bunun haricinde, yabancı (insanların) arasında anlaşılabilirliğin (şayiasının) yayıldığı hakikatin korunaklı sırrının (incelenmesine ben muvaffak oldum)...

20. ...*(Bu sır), hazine dairelerinin çekmecelerinde mühürlenmiş şekilde kapalı duran misk gibidir. (Bu miskin) güzel rayihası, «melâb» (tabir edilen bir çeşit parfüm) ile (karışarak) yayılmıştır...*

21. ...*Yahut (bu sır), onlara ulaşmak isteyenlerin ellerinin felç geçireceği inci cevherlerini içeren denizler gibidir...*

22. ...*Öyle bir incidir ki, onu elde edip ulaşmak isteyen nice dalgıç büyük bir azaba katlanmaktadır.*

23. *(Sadece hayvanın içerisinden çıkarıldıktan sonra) görülebilen amber, (bu sırrın hakikatinin) korunaklı oluşuna denk düşer. Onun (gizemine dair) haberler, her kitapta okunmaktadır.*

24. *Ben marifet lambasını yaktım. Bu (marifet), bana İlah'ın hediyesi, bağışlayıcı (Allah'ın) armağanıdır.⁴⁷*

Sonuç

Âişe et-Teymûriyye, modern Arap edebiyatının ve Arap feminizminin gelişiminde son derece önemli bir figürdür. Bunun yanı sıra onun aidiyeti veya diğer bir deyişle Türk ve Çerkez kökenli bir aileye mensup olması, Osmanlı multikulturalizminin bakiyesinin Mısır'daki kültür ve sanat ateşini kuvvetlendirmeye nasıl devam ettiğinin somut bir örneği olarak temayüz etmektedir. Bu çalışma kapsamında, et-Teymûriyye'nin hayatı ve şiirsel üretkenliği, daha ziyade feminizm perspektifinden mercek altına alınmıştır. Nitekim Âişe Hanım'ın şahsiyetini şekillendiren ilk feminist düşüncelerin izini, onun çocukluk yıllarına kadar takip etmek mümkündür. Anlayışlı bir Türk aydını olan babasının onun eğitim ve sanat tutkusunu desteklemek maksadıyla verdiği uğraşlar ile daha geleneksel bir anlayışa sahip olan annesinin örfi yönlendirmeleri arasında bir çocukluk geçiren et-Teymûriyye'nin, içinde yaşadığı çağın ve toplumun da etkisiyle esasen nevi şahsına münhasır bir feminizm anlayışı geliştirdiği gözlemlenmektedir. Hem onun aristokratik konumu hem de kadın sorunları üzerinde ortaya koyduğu düşünceler göz önünde bulundurulduğunda, Âişe Hanım'ın mutedil bir yol izlemeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun zihnindeki feminizm ile günümüzdeki ateşli feminizm temayüllerini bir tutmak mümkün görünmemektedir. Öte yandan içinde bulunduğu çağın kısıtlayıcılığına rağmen, kadın hareketinde bir öncü vazifesi üstlenmesi, gelecek kuşaklara mensup pek çok Arap feministin üzerinde kalıcı etkiler ihdas etmiştir.

Âişe et-Teymûriyye'nin edebî mirası incelendiğinde, onun mensur ve manzum ürünleri arasında, kadın hakları hususunda bazı fikir farklılıklarının bulunduğu gözlemlenmektedir. Örneğin; nesir türü eserlerinde harem (*hidr*) yaşantısı hakkındaki fikirleri muhalif bir

⁴⁷ et-Teymûriyye, *Hilyetu't-tirâz: Divânu 'Âişe et-Teymûriyye*, 265-266.

perspektife sahipken bazı dizelerinde onun harem hayatından hiç de şikâyetçi olmadığını görmek mümkündür. Lakin bu durum, gerekçelendirilmiş fikrî kanaatlerden ziyade, muhtemelen şairin o anki ruhi durumuyla ilişkilidir. Bu faraziyeye göre, çocukluk dönemindeki öfkelerini hatırladığında, maruz kaldığı kısıtlamaların kendisini gerçekleştirmesine mani olduğu fikrine kapılmakta, ancak bu ruh halinden sıyrıldığında elde ettiği başarıları görerek çocukluk günlerinin esasen kendisini sanat ve edebiyat sahasından geri bırakmadığı düşüncesine ulaşmaktadır. Hakikat her ne olursa olsun, et-Teymûriyye'nin eserleri arasındaki fikir farklılıklarına fazlaca yoğunlaşmanın nafile bir uğraş olacağını söylemek mümkündür. Bunun yerine onun genç kızların eğitime ulaşması veya kadınların maruz kaldığı bazı içtimai sıkıntılardan kurtulması doğrultusunda verdiği ilhamların üzerinde durmak çok daha isabetli görünmektedir. Onun feminist fikirlerinin sınırlarını kesin surette çizmek ise, kendisini yeterince özgür şekilde ifade etme imkânı bulamadığından pek mümkün görünmemektedir. Muhtemelen onun Arapça ürünlerinin *tekellûf* veya *yapmacıklıkla* itham edilmesinin nedeni de maruz kaldığı bu kısıtlamalardan başkası değildir.

et-Teymûriyye'nin Arapça divanı incelendiğinde, onun şiirlerinden azımsanmayacak bir miktarın siyasî meselelerle ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Lakin bunlar feminizm bağlamında değerlendirilecek ürünlerden ziyade, *munâsebât* ve *mucâmelât* bağlamında sınıflandırılması gereken ürünlerdir. Diğer bir deyişle bunlar, Âişe Hanım'ın çeşitli münasebetlerle nazmettiği şiirler ve güzellemelelerdir. Methiye ve mersiye türünde ürünler ortaya koymuş, ayrıca *tevessul* ve *istiğâse* şiirleri de nazmetmiştir. Gazel temasına divanında geniş yer ayırmış olması ise, feminizm perspektifinden yapılacak bazı değerlendirmelere olanak sağlamaktadır. Örneğin; onun bir kadın olarak gazel şiirleri söylüyor olması ve bu yüzden eleştiriye maruz kalması, et-Teymûriyye'nin sanatsal açıdan sınırlandırılmaya çalışıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Âişe Hanım bu problemin çözümü doğrultusunda, gazellerinde konu edindiği karakterler için dişil formlar kullanmak gibi çeşitli metotlar benimsemişe benzetilmektedir. Ancak bu durum, aynı zamanda onun klasik dönemde ürün vermiş olan erkek şairlerden etkilenmesine de yorulabilmektedir. Öte yandan onun bazı kasidelerine son derece dişil bir tonun hâkim olduğu da belirtilmelidir. Örneğin; makale kapsamında incelemeye tabi tutulan manzumesinde, et-Teymûriyye'nin kadınları ilgilendiren çeşitli meselelere ilişkin görüşlerini belirttiği ve bir kadın olarak elde ettiği başarılarla övündüğü gözlemlenmektedir. Bu minvaldeki konuların işlendiği bir şiiri dahi tasavvufi bir perspektifle süslemeyi başarması, onun şairlik sanatında ulaştığı yüksek mevki gösterir niteliktedir. Son olarak et-Teymûriyye'nin Arap edebiyatı kapsamında verdiği gerek nesir gerekse şiir türünden eserlerin, akademik şekilde incelen-

rek yeniden gündeme getirilmesinin, bu öncü hanımın dünyaya tekrar tanıtılması açısından son derece faydalı olacağı hatırlatılmalıdır.

Kaynakça

- Abbûd, Mârûn. *Ruvvâdu'n-nahđati'l-hadîse*. Kahire: Hindâvî, 2015.
- Âl Cundî, Edhem. *A'lâmu'l-edeb ve'l-fenn*. 2 Cilt. Şâri'u Hâlid b. el-Velîd: Matba'atu'l-İttihâd, 1957.
- Aytaç, Bedrettin. "Muhammed Teymur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/580. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Badran, Margot. *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*. Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1995.
- Booth, Marilyn. "al-Taymûriyya, 'A'isha 'İsmat (1840-1902)". *Encyclopedia of Arabic Literature*. ed. J. S. Meisami - Paul Starkey. 763. Londra-New York: Routledge, 1998.
- Booth, Marilyn. "Biography and Feminist Rhetoric in Early Twentieth-Century Egypt: Mayy Ziyada's Studies of Three Women's Lives". *Journal of Women's History* 3/1 (1991), 38-64.
- Erbaş, Neşe. *Aişe Teymur'un Modern Şiirdeki Yeri*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Fevvâz, Zeyneb. *ed-Durru'l-mensûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*. Kahire: Hindâvî, 2015.
- Goldschmidt Jr., Arthur. *Biographical Dictionary of Modern Egypt*. Colorado-Londra: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000.
- Günel, Fuat. "Aişe İsmet Teymur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/205-206. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Hatem, Mervat. "A'isha Taymur's Tears and the Critique of the Modernist and the Feminist Discourses on Nineteenth-Century Egypt". *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*. ed. Lila Abu-Lughod. 73-87. Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1998.
- Hatem, Mervat. *Literature, Gender, and Nation-Building: The Life and Works of 'A'isha Taymur*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Kalyon, Abuzer. *Dîvan Şiirinin Nil'deki Sesi Aişe Teymûrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Kalyon, Abuzer. "Mısırlı Divan Şairi Aişe Teymûr'yi Şiirden Uzaklaştıran Ölüm: Kızı Tevhide'nin Hayata Vedası". *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 5/31 (2018), 4636-4648.
- Kalyon, Abuzer. "Üç Dilli Şair Aişe Teymûr'den Üç Dilli Gazel". *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/8 (2015), 1425-1436.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *A'lâmu'n-nisâ' fî 'âlemeyyil-'Arab ve'l-İslâm*. 5 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.
- Musa, Nebeviyye. *Târîhi bi-kalemî*. Kahire: Multekâ'l-Mer'eti ve'z-Zâkira, 1999.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta. "Türk Edebiyatının Mısır'da Unuttuğu Bir Şair: Aişe İsmet Teymur". *İlmi Araştırmalar Dergisi* 1 (1995), 131-140.
- Savran, Ahmet. *19. YY. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1991.
- al-Taimuriya, Aisha Ismat. "The Results of Circumstances in Words and Deeds". çev. Marilyn Booth. *Opening the Gates: An Anthology of Arab Feminist Writing*. ed. Margot Badran - Miriam Cooke. 125-133. Bloomington - Indianapolis: Indiana University Press, 2004.
- Teymûr, Ahmed. *Târîhu'l-usrati't-Teymûriyye*. Windsor: Hindâvî, 2019.
- Teymûr, Aişe. *Mir'âtu't-te'emmül fî'l-umûr*. haz. Mervat Hâtim. Kahire: Multekâ'l-Mer'eti ve'z-Zâkira, 2002.
- et-Teymûriyye, 'A'îşe. *Hilyetu't-tırâz: Dîvânü 'A'îşe et-Teymûriyye*. haz. Kadriye Huseyn vd. Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1952.
- Tûkân, Fedvâ. *Rihle cebeliyye, rihle şa'be: Sîre zâtiyye*. Umman: Dâru's-Şurûk li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1985.
- Tuzcu, Kemal. "Mısırlı Neo-Klâsik Şairler". *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/5 (2002), 107-126.
- Ürün, Ahmet Kâzım. *Modern Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.
- Zeidan, Joseph. *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond*. New York: State University of New York Press, 1995.
- ez-Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Ziyâde, Meyy. *'A'îşe Teymûr: Şâ'iratu't-talî'a*. Kahire: Hindâvî, 2011.

